

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים

השלכות התנתקותה של ארצות הברית מהמזרח התיכון

אפרים ענבר

עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 122

אוניברסיטת בר-אילן
עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 122

השלכות התנתקותה של ארצות הברית מהמזרח התיכון אפרים ענבר

השלכות התנתקותה של ארצות הברית מהמזרח התיכון

Implications of US Disengagement from the Middle East

Efraim Inbar

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (בס"א)
אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן 5290002
טל' 03-5318959
פקס 03-5359195

office@besacenter.org
ISSN 1565-9895

יולי 2016

© כל הזכויות שמורות
תמונת שער: White House Public Domain

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים נוסד על ידי ד"ר תומס הכט, ממנהיגי יהדות קנדה. המרכז מוקדש לזכרם של מנחם בגין ואנואר סאדאת, אשר בחזונו ובמעשיהם הביאו לחוזה שלום ראשון בין ישראל לבין מדינה ערבית. המרכז הוא גוף אקדמי עצמאי השואף לתרום לקידום הביטחון והשלום במזרח התיכון באמצעות מחקרים מכווני מדיניות בנושאי ביטחון לאומי במזרח התיכון. המרכז פועל ליד החוג למדעי המדינה שבאוניברסיטת בר-אילן.

סדרת הפרסומים "עיונים בביטחון המזה"ת" מהווה במה לעבודות אקדמיות הראויות לתשומת לב הציבור החושב. סדרת הפרסומים "דיונים בביטחון לאומי" מביאה לציבור את תוכן ההרצאות שהושמעו בכנסים שמארגן המרכז. תוכן החוברות משקף כמובן את דעת המחברים בלבד. באמצעות הפרסומים, הכנסים, ימי העיון והסמינרים מתכוון המרכז לעורר דיון ציבורי וחשיבה מסודרת בנושאי שלום וביטחון במזרח התיכון.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: ד"ר תומס א' הכט

משנה לי"ר הוועדה המייעצת: מר שאול קושיצקי

חברים: פרופ' משה ארנס, גב' מריון הכט, מר רוברט הכט, מר שלמה הלל, פרופ' ריבה הפט-הכט, גב' דרורית ורטהים, מר מחזי ורטהים, השגריר יצחק לבנון, סנטור יוסף א' ליברמן, מר רוברט ק' ליפטון, מר בריאן מולרוני, השגריר נורמן ספקטור, מר יואל קושיצקי, מר גרג רוסהנדלר, מר סימור ד' רייך, השגריר זלמן שובל.

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופ' דזמונד בול האוניברסיטה האוסטרלית הלאומית, פרופ' איאן בקט אוניברסיטת קנט, פרופ' פטריק ג'יימס אוניברסיטת דרום קליפורניה, פרופ' סטיבן ר' דיוויד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, ד"ר אליט א' כהן SAIS, פרופ' רוברט ג' ליבר אוניברסיטת ג'ורג'טאון, פרופ' לורנס פרידמן קינגס קולג', פרופ' ארווין קוטלר אוניברסיטת מקגיל.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים ענבר

חוקרים: ד"ר אפרת אביב, ד"ר יעלי בלוך-אלקון, פרופ' איתן גלבוט, ד"ר עדו הכט, אל"מ (מיל') אבי-הר-אבן, ד"ר צילה הרשקו, תא"ל (מיל') מוני חורב, פרופ' יהושע טייטלבוט, ד"ר אלון לבקוביץ, ד"ר יעקב ליפשיץ, אל"מ (מיל') ד"ר ערן לרמן, פרופ' זאב מגן, השגריר אריה מקל, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, אלוף (מיל') ד"ר עמנואל סקל, אלוף (מיל') יעקב עמידור, פרופ' יונתן פאקס, ד"ר ליעד פורת, ד"ר גיל פיילר, פרופ' הלל פריש, פרופ' אפרים קארש, פרופ' אבי קובר, ד"ר מרדכי קידר, מר עוזי רובין, ד"ר יונתן ריינהולד, מר עמיר רפפורט, ד"ר דני שוהם, ד"ר איתן שמיר, פרופ' שלמה שפירא.

מנהל קשרי חוץ: דוד מ' וינברג

מרכזת: חוה וקסמן-כהן

עריכה בעברית: אלונה ברינר רזנמן

עריכה באנגלית: יהודית לוי

תוכן עניינים

7	תקציר
9	מבוא
10	התנתקותה של ארצות הברית מהמזרח התיכון
15	ההשלכות האזוריות של יציאת אמריקה מהזירה
18	ההישגים הרוסיים
20	הפסדים אזוריים
22	ההשלכות הבין-לאומיות של יציאת ארצות הברית
25	סיכום
27	הערות

תקציר

מאמר זה סוקר את הסיבות לנסיגתה של ארצות הברית מן המזרח התיכון ואת השלכותיה. הטענה העיקרית היא כי השינוי במדיניותה של ארצות הברית מאותת על חולשה ומעודד את איראן לשאוף ביתר שאת למעמד של הגמון אזורי - שאיפה שזכתה לזריקת עידוד משמעותית בעקבות הסכם הגרעין (JCPOA) מיולי 2015, שעליו חתמו שש המעצמות עם איראן. ההשלכה המסוכנת ביותר של נסיגת אמריקה היא התגברות הפוטנציאל להפצת הנשק הגרעיני באזור. בנוסף מעניקה הנסיגה דריסת רגל לרוסיה ובכך מחזקת את הציר האנטי-אמריקני הקיצוני בהובלת איראן. השינוי בעמדתה של אמריקה כלפי המזרח התיכון חושף את בנות בריתה המסורתיות של ארצות הברית לאתגרי ביטחון לאומי גדולים יותר; הוא סולל את הדרך ל"פינלנדיזציה" של המפרץ ושל אגן הים הכספי על-ידי איראן, ומסייע בחיזוק שלוחותיה של איראן, הנלחמות במצרים ובישראל. חולשה אמריקנית במזרח התיכון ללא ספק תכה גלים גם בחלקים אחרים של אסיה והעולם.

השלכות התנתקותה של ארצות הברית מהמזרח התיכון

אפרים ענבר

מבוא

מאמר זה סוקר את הסיבות לנסיגתה של ארצות הברית מן המזרח התיכון ואת השלכותיה. הטענה העיקרית היא כי השינוי במדיניותה של ארצות הברית מאותת על חולשה ומעודד את איראן לשאוף ביתר שאת למעמד של הגמון אזורי - שאיפה שזכתה לזריקת עידוד משמעותית בעקבות הסכם הגרעין (JCPOA) מיולי 2015, שעליו חתמו שש המעצמות עם איראן. ההשלכה המסוכנת ביותר של נסיגת אמריקה היא התגברות הפוטנציאל להפצת הנשק הגרעיני באזור. בנוסף מעניקה הנסיגה דריסת רגל לרוסיה ובכך מחזקת את הציר האנטי-אמריקני הקיצוני בהובלת איראן. השינוי בעמדתה של אמריקה כלפי המזרח התיכון חושף את בנות בריתה המסורתיות של ארצות הברית לאתגרי ביטחון לאומי גדולים יותר; הוא סולל את הדרך ל"פינלנדיזציה"¹ של המפרץ ושל אגן הים הכספי על-ידי איראן, ומסייע בחיזוק שלוחותיה של איראן, הנלחמות במצרים ובישראל. חולשה אמריקנית במזרח התיכון ללא ספק תכה גלים גם בחלקים אחרים של אסיה והעולם.

אפרים ענבר, מנהל מרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים, הוא פרופסור אמריטוס באוניברסיטת בר-אילן ועמית בפורום המזרח התיכון. חוברת זאת היא גרסה עברית של מאמר שפורסם בכתב העת Middle East Quarterly ביוני 2016. ברצוני להודות להערותיהם המועילות של עמיתי מקס סינגר, הלל פריש ואפרים קארש שקראו טיוטה קודמת של מאמר זה. תודות רבות גם לליאורה זייפה על הסיוע רב-הערך במחקר.

התנתקותה של ארצות הברית מן המזרח התיכון

בניגוד לממשל בוש, בחר ממשלו של הנשיא ברק אובמה באסטרטגיה כוללת של המעורבות האמריקנית, וזאת על סמך ההנחה כי כך נכון ביותר לנהל את הירידה בכוחה של ארצות הברית.² ממשל אובמה, שהרטוריקה שלו כללה ריאליזם זהיר וליברליזם יוני אידיאליסטי, פעל על סמך ההנחה שהאסטרטגיה של ממשל בוש, שאופיינה במעורבות צבאית ודיפלומטית רחבת היקף, פגעה באופן חמור במעמדה של אמריקה בעולם. הנשיא אובמה סבר כי נדרשת אסטרטגיה שונה לחלוטין ובחר בגישה לא-תוקפנית, רב-צדדית ולא-מתערבת. גישה זו, המכונה בדרך כלל בספרות האקדמית "איזון מרחוק" (offshore balancing), מבוססת על הפחתת מעורבותה הישירה של ארצות הברית בבניין אומות ובפריסת כוחות צבאיים ולמעשה מצמצמת במידה רבה את התפקיד שממלאת ארצות הברית בענייני הסדר הבין-לאומי.³

כתוצאה ממדיניות זו חלה בתקופת נשיאותו של אובמה שחיקה בעוצמתה של ארצות הברית באזורים שונים בעולם ובמיוחד במזרח אירופה, במזרח הרחוק ובמזרח התיכון. בערי הבירה של רבות מבנות בריתה של ארצות הברית בעולם התעוררה תחושת אי-נוחות קשה לנוכח הכיוון החדש אליו פנתה מדיניות החוץ האמריקנית.

האיתות הברור ביותר התקבל כשאובמה דיבר על כוונתו לצמצם את הנוכחות האמריקנית במזרח התיכון. הרציונל מאחורי שינוי זה ברור. המזרח התיכון איננו שכונה נחמדה במיוחד ונפוצים בו רגשות אנטי-אמריקניים רבים.⁴ ארצות הברית ניהלה באזור שתי מלחמות כושלות - באפגניסטן ובעיראק - בניסיון אצילי ויקר לבסס במדינות אלה דמוקרטיה ולמנוע את הפיכתן לחממות עבור ארגוני טרור. אולם לאחר מספר שנים הפכה השאיפה הנעלה ללקח מתסכל אודות מגבלות הכוח האמריקני, והמחישה את הצורך במדיניות חוץ אמריקנית שתתבסס על מידה רבה יותר של ריאליזם.⁵ כאשר הלכו והתחווירו כשליה של ארצות הברית בניסיונותיה להנדסה פוליטית במזרח התיכון, אופציית ההתערבות מעבר לים הלכה ואיבדה מהפופולאריות שלה מבית. שינוי גישה זה הוא שסלל את הדרך לשינוי האסטרטגי בעמדתה של ארצות הברית.

הרצון להנמיך פרופיל במזרח התיכון היה רק אחד הגורמים שהביאו לנסיגתה של ארצות הברית מהאזור. גורם נוסף היה צמצום תלותה של ארצות הברית במקורות אנרגיה שמקורם במפרץ הפרסי, הודות לטכנולוגיות החדשות המאפשרות הפקת גז ונפט טבעיים בתוך שטח ארצות הברית. למעשה, לא רק שארצות הברית הפכה ליצרן אנרגיה רב-השפעה בשוק האנרגיה העולמי, אלא שהיא גם נמצאת בדרכה לקראת עצמאות אנרגטית מלאה. לפי הכתוב בדו"ח של משרד האנרגיה האמריקני, הרי שאפילו עם מחירים נמוכים הייתה הפקת הנפט הגולמי בארצות הברית צפויה להגיע לשיאה בשנת 2015.⁶ בנסיבות אלה, המזרח התיכון נראה קצת פחות רלוונטי לאינטרסים האמריקניים (לאורך זמן עלולה תפיסה כזו להתגלות כקצרת-ראות, שכן הירידה בתלות האנרגטית עלולה להתחוויר כזמנית בלבד).

ושינגטון החליטה להסב מבטה מן המזרח התיכון גם בשל החלטתה להפנותו לעבר המתחרה העולמית החדשה - סין. אין ספק כי מבחינה אסטרטגית, לאור התעצמותה הכלכלית והצבאית של סין, הגיוני ואף מתבקש להקדיש תשומת לב רבה יותר לבייג'ין. מאז ומעולם הייתה אסיה חשובה לארצות הברית וממשל אובמה הדגיש כי אמריקה לא תאפשר לעצמה להיות מוסחת על-ידי זירות משניות כדוגמת המזרח התיכון - וכי תחת זאת ארצות הברית מתכננת להציב את אסיה בראש סולם העדיפויות שלה.⁷ אולם חרף כל ההצהרות נותרה "ההתמקדות בסין" בגדר סיסמה נטולת תוכן ממשי, ובכך רק הדגישה את חוסר המעש של ארצות הברית ואת חולשתה.

הקיצוצים בהוצאות הביטחון של ארצות הברית אינם מקדמים את בלימתה של סין אולם הם בהחלט גורמים לצמצום מצבת הכוחות האמריקנית הזמינה עבור המזרח התיכון. כך למשל, במשך שלטונו של אובמה הייתה תקופה שבה, באופן חסר תקדים, לא היו נושאות מטוסים אמריקניות במזרח אגן הים התיכון, ומאז אוקטובר 2015 לתקופה קצרה אפילו לא במפרץ הפרסי. הצי של ארצות הברית עודנו מכיר בצורך לשמור על נוכחות-קבע של נושאת מטוסים במפרץ הפרסי או בקרבתו, אולם במקביל הוא מתכנן גם תקופות ארוכות שבהן לא תהיינה כלל נושאות מטוסים באזור. פקיד אמריקני רשמי אמר כי צמצום הנוכחות אינו נובע מחוסר-צורך אלא מהעובדה שמספר נושאות המטוסים הזמינות קטן יותר, ומהעדיפות הגבוהה הניתנת לאזור אסיה והאוקיינוס השקט.⁸

עד מהרה התברר לעין-כל כי ממשל אובמה נרתע מפעולה במזרח התיכון; חמור מכך, באזור עצמו נתפסו קווי המדיניות שלו, ברוב המקרים, כלא-חכמים וכמשקפים לא רק חולשה אלא גם אי-הבנה בסיסית בפוליטיקה המזרח-תיכונית. אחת הדוגמאות המוקדמות שהמחישו זאת הייתה נטייתו הראשונית של ממשל אובמה לנסות לפייס אויבים כדוגמת סוריה ואיראן. רגעים מכוננים אחרים היו התנערותה של ארצות הברית מבן-בריתה הוותיק חסני מבראק (פברואר 2011), גישת ה"מנהיגות מאחור" שנקטו בה האמריקנים במהלך ההתערבות הצבאית האירופית בלוב (מרץ-אוקטובר 2011), העמדה האמריקנית הסבילה ביחס למחאה העממית נגד הבחירות לנשיאות באיראן ביוני 2009, והנסיגה מן האיום לנקוט בכוח נגד נשיא סוריה בשאר אל-אסד אם יחצה את הקו האדום של שימוש בנשק כימי (אוגוסט 2012). אירועים אלה תרמו להתפתחותה של ההערכה הרווחת, הן במזרח התיכון והן מחוצה לו, לפיה אובמה הוא בעל ברית חלש ולא אמין, והבנתו את המציאות האזורית מוטלת בספק.⁹

גם במאבקה של אמריקה נגד ארגון המדינה האסלאמית ניתן לראות ראיות לירידה בעצמתה של ארצות הברית במזרח התיכון. באוגוסט 2014, לאחר תהליך קבלת החלטות מבולבל וארוך, הגיעה ארצות הברית למסקנה כי כיבושי השטחים על-ידי המדינה האסלאמית הפכו לאיום משמעותי על האינטרסים האמריקניים והורתה לחיל האוויר שלה לתקוף מתקנים ופעילים בסוריה ובעיראק.¹⁰ לרוע המזל, הפער בין היעדים לבין היכולות הצבאיות של ארצות הברית ובנות בריתה רק חיזקו את המסר הכפול שניסה ארגון המדינה האסלאמית להעביר: חולשתו של המערב המנוון, והיותו של הארגון קשה מאוד להבסה.¹¹ כמו-כן התברר לארצות הברית עד כמה קשה האתגר הפוליטי והלוגיסטי הכרוך בארגון שלוחות שיילחמו עבורה במדינה האסלאמית.¹² בתחילת קיץ 2016 שטחים שבשליטת המדינה האסלאמית הצטמצמו בעיראק ובסוריה, אבל ארגון זה זוכה להצלחות במקומות אחרים.

ושינגטון אמנם מסתייגת מהזרמת כוחות קרקעיים לצורך השתלטות על שטחים, אולם סביר להניח כי היא עודנה מקווה לדרדר את ארגון המדינה האסלאמית מכוח מתקומם גדול בעל יכולות צבאיות רציניות לאסופה של תאי טרור בעלי יכולת צבאית או פוליטית מוגבלת. התקווה היא כי המתקפה האווירית המתמשכת, בשילוב עם פעולות של הכוחות המיוחדים, תוכל להביא לשבירת המומנטום

של קבוצת המדינה האסלאמית ובמקביל להרוויח זמן, שיאפשר לכוחות המקומיים להתארגן ובסופו של דבר לבצע פעולות קרקעיות. ארצות הברית אינה מעוניינת בבניית קואליציה שתביס את ארגון המדינה האסלאמית; היא מסתפקת בניסיון להפוך את הארגון לבעיה קטנה יותר, כזו הניתנת לניהול, ואת נטל ניהול המלחמה הקרקעית והבסת הארגון היא מטילה על כתפיהם של אלה המושפעים ישירות מן המתרחש.

הבעיה היא שבעוד שארצות הברית רוצה כי מדינות ערב יילחמו בארגון המדינה האסלאמית, מדינות ערב מצדן רוצות שארצות הברית היא זו שתבצע את המלאכה עבורן. ארצות הברית לא הצליחה לגרום לשחקנים מקומיים לשתף ביניהם פעולה באופן יעיל נגד דאעש, ונראה כי אין די במתקפה האווירית המוגבלת המתבצעת.¹³ למרות זאת, ארצות הברית מוסיפה להצהיר על מחויבותה למלחמה נגד דאעש. הסיבה לכך הינה, לפחות חלקית, בכך שיש בחומרתו של האיום הנתפס כדי להצדיק את עסקת הגרעין עם איראן, השיעית, שגם היא מתבוננת בדאגה בהצלחתו של ארגון המדינה האסלאמית, שהינו ארגון סוני קיצוני.

גם התערבותה הצבאית של רוסיה בסוריה (סוף ספטמבר 2015) היוותה איתות ברור על חולשתה של ארצות הברית. אובמה הגיב בביטול ואמר כי סוריה היא ביצה טובענית שהכוחות הרוסיים ישקעו בה, ובכך פטר את עצמו מפעולה כלשהי. הוא לא ציין מה תהייה תגובתו אם יפתחו מטוסים רוסיים באש על סיעות מורדים שארצות הברית תומכת בהן, אולם הדגיש כי אין בכוונתה של ארצות הברית להיכנס לעימות ישיר עם מוסקבה. הציפייה המרומזת שסוריה תהפוך עבור רוסיה למערכה דומה לווייטנאם או לאפגניסטן התגלתה כמשוללת יסוד. ההתערבות הרוסית, שהתנהלה בהיקף מוגבל וכמעט שלא כללה רכיבים קרקעיים, סייעה לאסד לחזק את אחיזתו בחלקים מסוריה. גם התגובה האמריקנית להפלת מטוס ה-Su-24M הרוסי על-ידי טורקיה בנובמבר 2015 המחישה כי שאיפתו העיקרית של ממשל אובמה הינה להימנע מהסלמה.

מעל לכל, ארצות הברית לא רק שחדלה מלהתעמת עם איראן בנושא תכנית הגרעין שלה, אלא שהיא אף השקיעה מאמצים רבים כדי להגיע להסכם תוך התחשבות מרבית ברצונה של איראן לשמר את התשתית הגרעינית שלה. הנשיא אובמה טוען כי בחתמו על הסכם הגרעין עם איראן ב-15 ביולי 2015 הצליח לפתור

את אחת הסוגיות הביטחוניות הבולטות באזור בטרם תגיע תקופת נשיאותו לסיימה. הוא התכוון להפוך את ההסכם למורשתו המדינית. אולם האמת היא, שהעסקה מעניקה לאיראן גושפנקה לגיטימית להחזקת תשתית גרעינית רחבת-היקף, מותרת בידיה את היכולת לעבור לייצור נשק גרעיני בתוך זמן קצר יחסית, ומתעלמת משיקולי ביטחון לאומי חיוניים של לפחות שתיים מבעלות-בריתה של אמריקה: ישראל וסעודיה. הסרת הסנקציות הכלכליות על איראן, שנעשתה מבלי שיידרש בתמורה שינוי כלשהו במדיניותה האזורית של איראן, מאפשרת לאיראן לקצור רווחים כלכליים גדולים כמעט ללא תמורה.

מאז החתימה על ההסכם בחנה איראן מספר פעמים את מגבלות כוחה בהתרברבות בטיליה הבליסטיים ובביצוע ניסויי ירי. פיתוח תכנית הגרעין שלה נדחה אמנם, אולם איראן עושה כל שביכולתה כדי לוודא שעם תום תקופת חמש-עשרה השנים הנקובה בהסכם, היא תהיה מסוגלת לירות ראש נפץ גרעיני. איראן משתמשת בניסויי הטילים הללו כדי להעצים את תדמיתה כמעצמה אזורית, תדמית העולה גם מן האופן שבו מנוסחים סעיפי ההסכם. תגובתה של ארצות הברית לפרובוקציות האלה הייתה קלושה. למרות שמדיניותו של הנשיא אובמה בנושא איראן גרמה לשינוי דרמטי במאזן הכוחות האזורי, לא נראה כי הדבר טורד את מנוחתה של וושינגטון.

חשובה גם העובדה שארצות הברית נסוגה מן האזור באופן שאינו מעורר כבוד כלפיה.¹⁴ ארצות הברית נסוגה מעיראק מבלי שהמתינה לבנייה ולהתחזקות ראויות של הצבא העיראקי. היא נסוגה כעת מאפגניסטן מבלי להשאיר על כנה ממשלה חזקה מספיק כדי להתמודד עם לחץ הטליבאן. וושינגטון נמנעה מלתקוף את אסד לאחר שעשה שימוש בנשק כימי, למרות שבכך חצה את הקו האדום שעליו הצהיר הנשיא האמריקני. ארצות הברית פסלה את האופציה הצבאית במשא ומתן עם איראן, והמאבק שהיא מנהלת כעת מול ארגון המדינה האסלאמית הוא בפרופיל נמוך ביותר וזוכה להצלחה מוגבלת בלבד. בסך הכל, מקרינה ארצות הברית תדמית פתטית של שחיקה ושל חולשה - ולתדמית הזו מודעים מאוד הן ידידיה והן אויביה.

ההשלכות האזוריות של יציאת אמריקה מהזירה

מדיניותה של ארצות הברית בנושא איראן התבססה בעיקר על הרהורי לב, קרי, התקווה לעודד את מי שנראה בעיניה כתומכי הקו המתון באיראן; אולם הסכם הגרעין רק הגביר את חששותיהם של שאר השחקנים באזור בנוגע לשאיפותיה ההגמוניות של איראן באזור. למרות שושינגטון טוענת כי היא סמוכה ובטוחה שאיראן תמלא "תפקיד אזורי אחראי"¹⁵, סבורים המנהיגים באנקרה, בקהיר, בירושלים ובריאד שמבחינה פוליטית איראן אינה שונה מהותית ממה שהייתה לפני הסכם הגרעין, למעט העובדה שכיום יש לה פוטנציאל לעבור בתוך זמן קצר לייצור פצצות גרעין.

התוצאה החמורה ביותר של מדיניות ההתנתקות האמריקנית מן האזור היא התגברות הפוטנציאל להפצת נשק גרעיני. אין לצפות שהמעצמות המתחרות על מנהיגות אזורית, כדוגמת מצרים, טורקיה וסעודיה, יעמדו מנגד בחוסר מעש בזירת הגרעין, במיוחד במצב שבו ארצות הברית שוב אינה נתפסת כספק ביטחון אמין. סעודיה הבהירה חד-משמעית כי היא חפצה בתשתית גרעינית השקולה לזו של איראן,¹⁶ וגם טורקיה ומצרים עמלות על העצמת תכניות הגרעין שלהן. אמנם יידרש זמן רב עד שתכניות אלה תשאנה פרי, אולם מרוץ החימוש הגרעיני כבר נמצא בעיצומו.¹⁷ סביר להניח שניסיונותיה של ארצות הברית לשכנע את המעצמות האזוריות להסתמך על מטרייה גרעינית אמריקנית, במגמה למנוע את הפצת הנשק הגרעיני, נדונים לכישלון. הגחתו של מזרח-תיכון גרעיני רב-קוטבי - תרחיש סביר ביותר לאחר הסכם הגרעין שבו אפשרה ארצות הברית לאיראן לשמור על תכנית הגרעין שלה - תהווה סיוט אסטרטגי לכל.

כאמור, הסכם הגרעין עם איראן אינו מחייב אותה לבצע שינויים כלשהם במדיניות החוץ שלה או בהתעצמותה הצבאית. איראן ממשיכה במדיניותה שנועדה לשנות את הסטטוס קוו ומתפארת בכך שהיא כבר שולטת על ארבע בירות ערב: בגדד, ביירות, דמשק וצנעא.¹⁸ איראן ממשיכה להשקיע בתכנית הטילים שלה ובטיפוח יכולותיה הימיות. הבחירות לפרלמנט האיראני, שהתקיימו בפברואר 2016, הפיקו מג'לס (בית נבחרים) שכמעט שאיננו מתון יותר מקודמו. לפיכך לא סביר שנראה בקרוב שינויים כלשהם בקווי המדיניות האיראניים.¹⁹ במצב כזה, איראן - שבדרך כלל מעדיפה לפעול באמצעות שלוחיה ולא באמצעות כיבוש צבאי ישיר - עלולה

לחזק את מאמצייה לחתור תחת שלטונה של סעודיה, אולי באמצעות שימוש בקלף השיעי בפרובינציה המזרחית עתירת הנפט, שבה יש רוב שיעי. אובדן פרובינציה זו יביא להחלשה משמעותית של המדינה הסעודית ועלול אף לגרום להתפרקותה. התפרקות המבנה המדינתי במדינות ערב כגון עיראק, לוב, סוריה ותימן אינה מבושרת טובות למדינה הוואאבית.

איראן יכולה להשתמש בחתרנות, במתקפות טרור ובהפחדה נגד מדינות המפרץ על-מנת להביא לסילוק מוחלט של הנוכחות האמריקנית מהמפרץ (הנוכחות האמריקנית במפרץ הולכת ומצטמצמת ממילא). זוהי אחת ממטרותיה המוצהרות של הרפובליקה האסלאמית של איראן. בהיעדר נחישות אמריקנית המגובה ביכולת לשגר כוחות, עלולה עוצמתה הרבה של איראן לגרום ל"פינלנדיזציה" של מדינות המפרץ, שעד היום נהנו ממטריית ביטחון אמריקנית. לדוגמה, בחריין, אשר בתחומה ממוקמת מפקדת הצי החמישי, פגיעה למדי לחתרנות איראנית. בקרב האוכלוסייה, שבה יש רוב שיעי עצום, קיימת התמרמרות רבה כנגד המונרכיה הסונית השלטת, הנתונה למניפולציות מצדה של איראן.

באופן דומה, לא מן הנמנע שנחזה גם ב"פינלנדיזציה" של אגן הים הכספי, שם יש לאיראן חופים משותפים עם יצרני אנרגיה גדולים כדוגמת אזרבייג'ן וטורקמניסטן. אגן הים הכספי והמפרץ הפרסי יוצרים יחדיו "אליפסת אנרגיה" המכילה חלק ניכר ממשאבי האנרגיה העולמיים. איראן רוצה לקשור את משאבי האנרגיה האדירים שלה למיזמי מפתח בתחום האנרגיה באזור, שיובילו אנרגיה לאירופה דרך דרום הקווקז. פעילותה של איראן בדרום הקווקז ובאסיה התיכונה התגברה מאוד מאז הוסרו מעליה הסנקציות בעקבות הסכם הגרעין.²⁰ ה"פינלנדיזציה" של "אליפסת האנרגיה", אם תתרחש, תהפוך את איראן לשחקן מרכזי בשוק האנרגיה העולמי - שוק בעל חשיבות עצומה בפוליטיקה הבין-לאומית.

אזרבייג'ן וטורקמניסטן חוששות מאוד מהתגברות ההשפעה האיראנית. מדינות אלה, שאימצו אחרי התמוטטות הגוש הסובייטי מדיניות חוץ פרו-מערבית, עלולות להיכנע לדרישות האיראניות או אף להחליט לשוב למעגלי ההשפעה הרוסיים, שכן רוסיה נראית כרגע כבעלת ברית אמינה הרבה יותר מארצות הברית. הנזק האסטרטגי שייגרם למערב במקרה כזה יהיה כבד.

Geoffrey Kemp and Robert E. Harkavy, *Strategic Geography and the Changing Middle East*, Washington, DC: Brookings Institution Press, 1997, 113.

ההישגים הרוסיים

רוסיה עומדת הכן לקראת האפשרות לשוב ולמלא תפקיד באזור בעקבות הנסיגה האמריקנית. למרות שארגון נאט"ו טוען שחלה ירידה בחשיבותה האסטרטגית של הזירה האירופית,²¹ רוסיה הצליחה לשמור על בסיסה הימי בטארטוס (לחופי סוריה שסועת הקרבות) ובמקביל היא מגדילה בהדרגה את הצי שלה ואת הפטרולים במזרח אגן הים התיכון, הגובל באגף הדרומי של נאט"ו, וכמובן במזרח התיכון. נוכחותה הצבאית המוגברת של רוסיה במזרח אגן הים התיכון נועדה להקרין עוצמה גדולה יותר באזור. בשנת 2013 הדגיש שר ההגנה הרוסי סרגיי שויגו כי "אזור אגן הים התיכון עומד בלב-לבן של הסכנות המהותיות ביותר לאינטרסים הלאומיים של רוסיה", ואמר גם כי השפעותיו הנמשכות של "אביב העמים הערבי" רק מעלות את חשיבותו של האזור. זמן קצר לאחר מכן הודיע על הקמת כוח קבוע, שייקרא "קבוצת עבודה של הצי באגן הים התיכון".²²

הבסיס הימי הרוסי בטארטוס, לחופי סוריה (אשר מוחכר לרוסים מאז 1971) הוא בסיס חיוני המאפשר את קיומה של נוכחות רוסית מוגברת במזרח אגן הים התיכון. בסיס האוויר בחמיימים הסמוך משרת גם הוא את היציבה הרוסית. רוסיה קיבלה את ההחלטה המשמעותית לבצע התערבות צבאית בסוריה על מנת להבטיח את שרידותו של משטר אסד, וכפועל יוצא כדי לשמר את גישתה לבסיסה הצבאי. רוסיה היא אחד השחקנים הגלובליים בשוק האנרגיה העולמי והיא מעוניינת להגן על משאבי אנרגיה פוטנציאליים, שניצולם תלוי בשרידותו של אסד ומשטרו. בעקבות תגליות הגז האחרונות במזרח אגן הים התיכון רוסיה כבר חתמה על חוזה חיפוש עם משטר אסד.²³

סוריה היא בעלת בריתה של איראן מאז 1979 - זוהי אחת הבריתות הוותיקות ביותר במזרח התיכון. שימורו של משטר אסד חיוני עבור איראן שכן הוא מאפשר לה לשמור על פרודור שיעי מהמפרץ לים התיכון. נזכור גם כי דמשק חיונית לארגון החזבאללה, שלוחו של איראן בלבנון. יתר על כן, סוריה יכולה לשמש גם כנקודת מוצא לפעולות איראניות שינסו לערער את יציבותה של ירדן, בעלת בריתה של ארצות הברית. ברור, אם כן, כי מאמציה של רוסיה להציל את אסד משרתים באופן ישיר את האינטרס האיראני, וכי אם יוכתרו בהצלחה סופם שיעצמו את השפעתה של איראן באזור.

ההתאמה בין האינטרסים האיראניים לאלה הרוסיים ברורה לעין גם מחוץ לסוריה. כך למשל ברור שרוסיה איננה מתנגדת לשאיפת האיראנים לדחוק את רגליה של ארצות הברית מהמפרץ הפרסי. יתר על כן, רוסיה יוצאת נשכרת מהסכם הגרעין, המשחרר אותה מכל הגבלה על ייצוא נשק לאיראן.

לפיכך לא מן הנמנע שנחזה, לדוגמה, בחבירה בין איראן לבין רוסיה לצורך תמיכה בשאיפותיהם הפוליטיות של הכורדים - במטרה להחליש את טורקיה, יריבתה של איראן במאבק על הנהגה אזרית. הסוגיה הכורדית טורדת את מנוחתה של טורקיה. איראן וטורקיה תומכות בצדדים מנוגדים במלחמת האזרחים בסוריה, שם כובשים לעצמם הכורדים אזורים אוטונומיים. בהתאם לתוצאות המלחמה עשוי החלום הלאומי הכורדי לצאת נשכר מהריק הפוליטי שנוצר בשל שיבוש המבנה המדינתי הערבי ויציאת האמריקנים מהאזור. כפי שהדברים נראים היום, עלייתה של ישות כורדית עצמאית בצפון עיראק איננה תרחיש בלתי סביר, אולם לא נראה כי לאמריקנים יש עמדה ברורה ביחס לתרחיש זה.

באשר למצרים, רוסיה יצאה נשכרת מחוסר רצונה של ארצות הברית לתמוך במשטרו של עבד-אל פתח א-סיסי, שעלה לשלטון לאחר הפיכה צבאית נגד הנשיא מוחמד מורסי המשתייך לאחים המוסלמים. הרוסים מוכרים למצרים נשק, נושאים ונותנים איתה על זכויות בנמל אלכסנדריה ומספקים לה כורים גרעיניים. גם בעיראק ניתן לראות סימנים לנוכחות רוסית בתיאום עם איראן, נוכחות ההולכת ומתגברת ככל שהנוכחות האמריקנית הולכת ודועכת. עיראק רכשה נשק רוסי, רוסיה הקימה בבגדד מפקדת ביון משותפת עם עיראק לצורך לחימה במדינה האסלאמית, ועיראק שוקלת לבקש מעורבות צבאית רוסית נגד הנוכחות הצבאית הטורקית בצפון עיראק.²⁴ הגישות השונות של מוסקבה ושל ושינגטון לאזור משדרות לשחקנים האזוריים השונים כי "ארצות הברית חלשה ואדישה, בעוד רוסיה ואיראן הן בנות ברית אמינות".

הפסדים אזוריים

עלייתה של איראן תוקפנית יותר - תוצאה ישירה של נסיגת ארצות הברית - עשויה להביא לחיזוק שיתוף הפעולה השקט בין מצרים, ירדן, סעודיה וישראל. השאלה הגדולה היא האם תצטרף טורקיה לציר אנטי-איראני זה. בין שתי המדינות קיימת יריבות היסטורית, אולם שתיהן הפגינו מאז ומתמיד זהירות רבה ביחסן זו לזו. יתר על כן, טורקיה תחת ארדואן נמצאת ביריבות עם מצרים ועם ישראל, ובמקביל הולכת ונעשית תלויה באנרגיה מאיראן. האוריינטציה האסלאמיסטית של ארדואן, מנהיג טורקיה, מקשה על התקרבות טורקית לישראל ויאו למצרים.

צמצום מחויבותה של ארצות הברית עלול להשפיע על גורלה של הממלכה ההאשמית הירדנית, מדינה פרו-מערבית הנהנית מסיוע אמריקני. ירדן עלולה להתקשות לבדוד עצמה יותר ויותר מן המתרחש מעבר לגבולותיה - הכאוס בסוריה והשפעתה הגוברת של איראן בעיראק. נסיגתה של ארצות הברית מהאזור מעניקה לאיראן ולארגון המדינה האסלאמית חופש פעולה גדול יותר והם עלולים לנסות ולפגוע ביציבותה של ירדן.

יציבותה של ירדן היא קריטית מבחינת ישראל, משום שירדן מתפקדת כמדינת חיץ. הגבול עם ירדן הוא לא רק הגבול הארוך ביותר שיש לישראל, אלא גם זה הקרוב ביותר למרכז הארץ. זה עשרות שנים שהשושלת ההאשמית היא בעלת בריתה של ישראל, גם אם לעתים שיתוף הפעולה מתבצע באורח לא רשמי. בה בעת, האיום האיראני ההולך ותופח וכוח המשיכה המתגבר של האסלאם הקיצוני באזור דווקא מעודדים שיתוף פעולה ישראלי עם מדינות סוניות מתונות כגון מצרים, סעודיה וירדן.

ולמרות הכל, הברית הסונית היא ברית חלשה. היא נוחלת כישלונות בסוריה, בתימן ובעיראק. עליית כוחה של איראן והשינוי שחוללה במאזן הכוחות באזור, בשילוב הפוטנציאל הגבוה יותר להפצת נשק גרעיני, הרסניים מבחינת ביטחונה הלאומי של ישראל. ישראל נדחקת בעל כורחה לעמדה שבה תהייה חייבת לבצע מכת מנע על מנת לצמצם ככל האפשר את הנזקים של הסכם הגרעין עליו חתם הנשיא אובמה, ולשכך את השפעתו על המשוואה האסטרטגית האזורית. יתכן שישראל תיאלץ להמתין לתום תקופת כהונתו של אובמה; אולם ישראל היא אומה עתיקה ובעלת סבלנות.

שיבוש המבנה המדינתי הערבי, שגרם להסרת האיום הצבאי הקונוונציונלי, מקטין במידה מסוימת את תלותה של ישראל באספקת נשק אמריקני, אבל נסיגת ארצות הברית מן המזרח התיכון מחלישה את כושר ההרתעה של ישראל. כך גם האופן שבו בוצעה ההתנתקות האמריקנית. התפיסה הגורסת כי ארצות הברית תבוא לעזרתה של ישראל במקרה הצורך היוותה מרכיב חשוב ביכולת ההרתעה של ישראל, והמרכיב הזה נפגע בשל האופן החדש שבו נתפסת היום ארצות הברית, קרי, כבעלת ברית בעייתית ובלתי מספקת. בנוסף לכך, ניסיונותיה של ארצות הברית להעניק לבנות בריתה את כלי הנשק החדשים ביותר כפיצוי על הסכם הגרעין האיראני גורמים אף הם לשחיקת יתרונה האיכותי של ישראל. למרבה האירוניה, וחרף כל החסרונות הללו, יציאתה של ארצות הברית מן המזרח התיכון דווקא מגדילה את מרווח הפעולה של ישראל, כעת ישראל פחות מחויבת לשקול את השלכות פעולותיה על האינטרסים האמריקניים באזור או על החיילים האמריקניים המוצבים בו. יתר על כן, היגיון ה"איזון מרחוק" יגביר את תלותה של וושינגטון בירושלים, המעצמה הצבאית החזקה ביותר והידידותית ביותר לאמריקה באזור נפיץ ביותר.²⁵

לבסוף, התנתקותה של ארצות הברית מהמזרח התיכון פוגעת בכוחות הפרו-דמוקרטיים, הקטנים והחלשים יחסית בעולם הערבי, הזקוקים למעורבות ולתמיכה אמריקנית רבה על מנת להתקיים. גם אופציית החלפת השלטון באיראן הולכת ומתפוגגת, שכן לקוראים תגר על המולות אין למעשה תקווה לזכות בגיבוי מהותי מצדה של וושינגטון. אפילו בטורקיה, שבה מתנהל מאבק על זהותה של האומה ועל נפשה, הכוחות הפרו-דמוקרטיים והפרו-מערביים מתאכזבים לנוכח המדיניות האמריקנית באזור.

ההשלכות הבין-לאומיות של יציאת ארצות הברית

חולשתה של ארצות הברית במזרח התיכון תכה בהכרח גלים גם בשאר העולם. אמינותה ומהימנותה הנתפסת של ארצות הברית נמצאות כעת על כף המאזניים. ובוודאי יימצאו במקומות אחרים בעלי ברית שיגיעו למסקנה כי מוטב להם לפסוח על שני הסעיפים ולא להמר על עליונות אמריקנית בעתיד.

ההחלטה לצאת מהמזרח התיכון ולהותיר חלק ניכר מתשתית הגרעין האיראנית, ללא שינוי מהווה תמריץ להפצת נשק גרעיני גם באזורים אחרים בעולם. בעבר, ערביות אמריקניות יציבות המגובות בנוכחות צבאית אמריקנית, היוו דרך יעילה לעודד מדינות לחשב את חישוביהן האסטרטגיים ולהגיע למסקנה כי מוטב להן לנקוט איפוק גרעיני.²⁶ אלא שהאמינות הזו נשחקה באורח דרסטי. האסרטיביות הרוסית, במקביל לחולשה האמריקנית, הגבירה את תחושת האיום הקיימת במדינות כגון פולין, העלולה להחליט כי ביטחונה ישתפר אם תחזיק בכלי נשק גרעיניים. רציונאל דומה עלול לגרום גם לאוסטרליה, המתמודדת עם עוצמתה הגוברת של סין, לשקול בחיוב תכנית גרעין. יפן, דרום קוריאה וטייוואן שותפות לאותם החששות בכל הנוגע לנחישותה ולעוצמתה של ארצות הברית, ועלולות גם הן להגיע למסקנה, כי כלי נשק גרעיניים הם עבורן בבחינת הכרח בל יגונה.²⁷

ההימנעות של ארצות הברית מעימות עם איראן בנושא הגרעין מהווה מסר לפיו אל למדינות החפצות בתכנית גרעין לחשוש מהתערבות אמריקנית, וזאת חרף ההתחייבות האמריקנית למנוע את הפצת הנשק הגרעיני בעולם. בנוסף, יש לזכור כי סביר שמדינות המוכנות למכור טכנולוגיות רגישות יושפעו במידה פחותה מההרתעה האמריקנית. כבר היום אנו רואים התגברות של שיתוף הפעולה בין צפון קוריאה לבין איראן.²⁸

הקשיים שנתקלה בהם הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) בעת ביצוע הביקורות על מתקני הגרעין האיראניים, וסעיפי הבקרה המגוחכים בחוסר-יעילותם שהסכימה להם ארצות הברית בהסכם הגרעין, אינם מבשרים טובות בכל הנוגע למניעת הפצתו של נשק גרעיני. אמנם, האמנה לאי הפצת נשק גרעיני (NPT) איננה תרופת פלא ואין בכוחה למנוע לחלוטין את הפצת הנשק הגרעיני בעולם, אולם היא בהחלט מהווה מכשיר שימושי, לפחות במידה שהיא מאפשרת לרסן את המדינות שיש להן שאיפות גרעיניות "צנועות".

לעליית כוחה של איראן גרעינית תהייה השפעה שלילית גם על יציבותה של תת היבשת ההודית. אין ספק כי בתגובה לעלייתו של יריב גרעיני ממזרח תיאלץ שכנתה של איראן לשנות את עמדותיה בתחום הגרעין. כל שינוי בעמדתה הגרעינית של פקיסטן יגרור אחריו תגובה הודית, מה שעלול ללבות עוד יותר את המתח בין שתי המדינות. עד היום, העובדה שלרשות שתי המדינות עומדים מאגרי כלי נשק גרעיניים לא גרמה לפקיסטן לנהוג בזהירות רבה יותר. המתוחות בתת-היבשת עלולה להשפיע גם על סין. הפיכה במפרץ הפרסי עלולה להשפיע על שלוש המדינות גם יחד, שכן שלושתן תלויות באנרגיה המיובאת מהאזור. מדינות תת-היבשת ההודית (בנגלדש, הודו, נפאל ופקיסטן) הנהנות מכמויות גדולות של כסף שמזרימות אליהן התפוצות שלהן במפרץ, עלולות להיות פגיעות במיוחד.

ההתנהגות האמריקנית במזרח התיכון מקשה על וושינגטון ברחבי העולם המוסלמי בכלל. אובמה, בניסיון ברור לשפר את יחסיה של ארצות הברית עם מדינות מוסלמיות, פתח את תקופת כהותנו בביקור בטורקיה ובמצרים. אולם בהמשך כהונתו גרמה המדיניות שבחר להיתפס כמצדד בשיעים ולא בסונים, שהם רובו המכריע של העולם המוסלמי. להסכם הגרעין עם איראן, שהיא מעצמה שיעית, התנגדו מרבית המדינות הסוניות במזרח התיכון. יתר על כן, היקפו המוגבל של המאמץ האמריקני נגד ארגון המדינה האסלאמית - ארגון קיצוני ברברי שהוא סוני במהותו - סייע למשטרו של אסד להישאר חלק מהפרוזדור השיעי. נכון שהפיצול הדתי בין שיעים לבין סונים אינו בא לידי ביטוי באופן אחיד ברחבי העולם המוסלמי, אולם אין ספק שמדיניותה של ארצות הברית גרמה תחושת אי-נוחות לא מבוטלת במדינות סוניות חשובות כדוגמת אינדונזיה ומלזיה,²⁹ שלא לדבר על ההתנגדות שהתעוררה במרכז אסיה, שאותה כבר הזכרנו.

במונחים כלליים יותר ניתן לומר כי אמריקה חלשה יותר מחזקת את הגורמים האנטי-אמריקניים ברחבי העולם. תחת שלטונו של פוטין הפכה רוסיה לאסרטיבית יותר במזרח אירופה, והיא עלולה לנסות לרכוש השפעה רבה יותר גם בקווקז ובמרכז אסיה. גם סין עלולה להתגלות כאסרטיבית יותר, ובמיוחד באזורים הסמוכים לה. צפון קוריאה היא, בסופו של דבר, מדינת לוין של סין והיא עלולה לנקוט עמדה נוקשה ומערערת-יציבות יותר כלפי קוריאה הדרומית. סין, שנוכחותה באזור

המזרח התיכון הולכת ומתגברת, נמצאת באותה הסירה האסטרטגית, האנטי-אמריקנית, יחד עם רוסיה ואיראן. סין עלולה להפוך לתוקפנית יותר בניסיונותיה למכור טילים וטכנולוגיות גרעיניות מתקדמות. בניית והרחבת איים במימי הים הסיני הדרומי היא דוגמה לניסיון סיני להשתלט על שטחים הנתונים במחלוקת. התגובה האמריקנית הייתה עד כה מאופקת מאוד.³⁰

בני בריתה של ארצות הברית באסיה עלולים להחליט כי הדרך הטובה ביותר לשמור על האינטרסים שלהם היא לשנות כיוון במדיניות החוץ. לאור העלייה בכוחה של סין, הן עלולות להגיע למסקנה, תוך שימוש בהיגיון המסורתי של מאזן הכוחות, כי מוטב להן להיות בצד המנצח. התדמית שארצות הברית מקרינה כעת הינה של מדינה הנמצאת בדעיכה, ששוב לא ניתן לראות בה בעלת ברית אמינה. לא מן הנמנע כי סין תצא נשכרת מן ההשוואה הזו.

יציאתה של ארצות הברית מהמזרח התיכון מעצימה את חולשתה של אירופה. קשה מאוד לראות באיחוד האירופי - הנעדר כוח צבאי משלו, המפגין כוח רצון פוליטי מפוקפק וההופך לישות פוליטית מזדקנת - שחקן אסטרטגי. האיחוד עומד כעת בפני אתגר אדיר בעקבות זרם הפליטים מדרום וממזרח. לאירופה אין עבר מזהיר בכל הקשור לקליטת פליטים ממדינות מוסלמיות, ויהיה עליה להתעשת אם תחליט כי היא מבקשת לשמר את זהותה. טורקיה מנצלת את חולשת האיחוד האירופי ודוחפת עוד ועוד פליטים לתוך אירופה, למרות שהאיחוד משלם לה כדי שלא לעשות זאת. לאור העובדה שיש חלקים מאירופה הנמצאים בטווח הטילים האיראניים, אין זה מן הנמנע שהאירועים במזרח התיכון, הנובעים - לפחות בחלקם - מחוסר המעש של ארצות הברית, מסכנים בעיקר את אירופה.

סיכום

ארצות הברית נסוגה. היא משדרת חולשה ומעוררת ספקות בנוגע לאמינותה וערכה כבעלת ברית. נכון שתחת מנהיגות שונה עשויה ארצות הברית להיות מסוגלת להתעשת ולהשיב עטרה ליושנה, אולם הדבר עלול לארוך זמן רב, שכן בניית נכסים צבאיים היא תהליך ממושך, במיוחד כשמדובר בהכשרה של כוחות צבאיים. גם ההתגברות על חוסר אמון היא תהליך מורכב. הפסדים אסטרטגיים כדוגמת שינויים במדיניות החוץ של בני-ברית לשעבר אינם תמיד הפיכים, ודאי שלא בקלות.

בנות בריתה של ארצות הברית במזרח התיכון סבורות כי וושינגטון צריכה להתבונן בענייני חוץ דרך עדשה שונה מזו המשמשת אותה כיום. אמריקה זקוקה למסגרת מושגית ברורה, שבאמצעותה תדע לזהות מי עמית ומי טורף. זהו מנגנון בסיסי העומד ביסודה של כל פעילות צבאית, והוא חייב להתקיים במישור הפוליטי-אסטרטגי. כפי שציין סמואל ג'ונסון - למרות שיש שעת בין-ערביים, עדיין יש הבדל בין אור לבין חושך. בהירות אסטרטגית היא חיונית בכל זמן, אולם היא חשובה במיוחד במצבי ביניים מעורפלים.

ניתן להבין את רתיעתה של ארצות הברית ממשלוח כוחות קרקעיים לשטח; נכון גם שמעורבות צבאית מסוג זה אינה תמיד מועילה. הדבר הנכון הוא שמירה על חיי אדם והימנעות מבזבז משאבים - ולא בזבז חסר אחריות על ניסיונות להגשמת תכניות פוליטיות שאפתניות. אולם ההתנתקות מהמזרח התיכון נוסח אובמה מחוללת תוצאות אשר גורמות נזק לארצות הברית ולבנות בריתה. גם אם נראה שחלה ירידה הדרגתית בחשיבותו של המזרח התיכון בזירה הבין-לאומית, בכל זאת האזור עודנו רלוונטי בהחלט למספר סוגיות גלובליות בולטות: האסלאם הקיצוני, הפצת נשק גרעיני וביטחון אנרגטי. לעת עתה אין בזירה הבין-לאומית כל חלופה לאמריקה אחראית וממוקדת היטב. אמריקה חזקה חשובה גם להפצת הערכים שהיא מייצגת - דמוקרטיה ושוק חופשי. נסיגה ממילוי תפקיד זה היא פשוט בגדר חוסר-אחריות.

הערות

- 1 המונח "פינלנדיזציה" מתייחס למדינות אשר מאבדות את חופש הפעולה שלהן במדיניות החוץ בגלל החשש ממדינה שכנה חזקה, כפי שקרה לפינלנד לאחר מלחמת העולם השנייה בגלל קרבתה לברית המועצות.
- 2 לעיון בתפיסת העולם של אובמה:
 Jeffrey Goldberg, "The Obama Doctrine," *The Atlantic*, April 2016; Daniel Drezner, "Does Obama Have a Grand Strategy?" *Foreign Affairs*, vol. 90, no. 4 (July/August 2011); Colin Dueck, *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today* (Oxford: Oxford University Press, 2015); Steven David, "Obama: the reluctant realist," in Efraim Inbar and Jonathan Rynhold, eds., *US Foreign Policy and Global Standing in the 21st Century: Realities and Perceptions* (London: Routledge, 2016), pp. 41-62.
- 3 Christopher Lane, "From Preponderance to Offshore Balancing: The United States' Future Grand Strategy," *International Security* 22 (Summer 1997), pp. 86-124; John Mearsheimer, "Imperial by Design," *The National Interest* (January/February 2011), pp. 16-34; Stephen Walt, *Taming US Power: The Global Response to US Primacy* (New York: Norton 2006); Barry Posen, *Restraint: A New Foundation for US Grand Strategy* (Ithaca: Cornell University Press, 2014).
 לקריאת ביקורת על הרציונאל העומד בבסיסה של שיטת האיזון מרחוק, ראה: Hal Brands, "Fools Rush Out? The Flawed Logic of Offshore Balancing," *The Washington Quarterly*, vol. 38, no. 2 (Summer 2015), pp. 7-28
 ראה גם:
- Robert J. Lieber, *Retreat and Its Consequences: American Foreign Policy and the Problem of World Order* (Cambridge University Press, 2016).
- 4 Richard Wike, Bruce Stokes and Jacob Poushter, "America's Global Image," June 23, 2015. <http://www.pewglobal.org/2015/06/23/1-americas-global-image>; Bruce Stokes, "Which countries don't like America and which do," *Pew Research Center*, July 15, 2014. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/07/15/which-countries-dont-like-america-and-which-do>
- 5 ראה בין השאר: Posen, *Restraint*, 87-130.
- 6 Chris Isidore, "U.S. could be energy independent within four years," *CNN Money*, April 15, 2015. <http://money.cnn.com/2015/04/15/investing/us-energy-independence>

- David Shambaugh, "Assessing the US 'Pivot' to Asia," *Strategic Studies Quarterly*, vol. 7, no. 2 (Summer 2013), pp 10-19. 7
- Kristina Wong, "Navy reducing presence in Persian Gulf," *The Hill*, August 16, 2015. 8
<http://thehill.com/policy/defense/251197-navy-reducing-presence-in-persian-gulf>
- לקריאת ביקורת נוקבת על מדיניות החוץ של אובאמה במזרח התיכון עיין: 9
 Efraim Karsh, "Obama and the Middle East: Illusions and Delusions," in Inbar and Rynhold, *US Foreign Policy and Global Standing in the 21st Century*, pp. 181-97.
- לקריאה על גישת ממשל אובאמה לטרור, ראה: 10
 Jessica Stern, "Obama and Terrorism: Like It or Not, the War Goes On," *Foreign Affairs*, vol. 94, no. 5 (September/October 2015), pp. 62-71.
- לקריאת הערכה של הקמפיין האמריקני נגד ארגון המדינה האסלאמית, ראה: 11
 Yaroslav Trofimov, "Regional Discord Fuels Islamic State's Rise in Mideast," *Wall Street Journal*, October 17-18, 2015, pp. A1, 6.
- Ben Hubbard, "New US-Backed Alliance to Counter ISIS in Syria Falsters," ראה: 12
New York Times, November 2, 2015.
- Linda Robinson, *Assessment of the Politico-Military Campaign to Counter ISIL and Options for Adaptation* (Santa Monica: Rand Corporation, 2016). ראה: 13
- ראה: יעקב עמידור, *כאוס בשל סערה מושלמת*, מזכרי מרכז בס"א מס' 8 (רמת גן, מרכז בגין סאדאת למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת בר-אילן, יוני 2015 ע' 21) 14
- Iran nuclear deal deserves 'responsible' analysis, says Kerry," *PBS*, July" 15
 17, 2015. <http://www.pbs.org/newshour/bb/iran-nuclear-deal-deserves-responsible-analysis-says-kerry>
- ראה גם הצהרתו של אובמה בריאד ב-21 באפריל, 2016:
<http://grabien.com/story.php?id=53965>
- The Guardian*, June 29, 2011. 16
- "Emerging Nuclear Energy Countries," World Nuclear Organization, London, 17
 Feb. 2016.
<http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/emerging-nuclear-energy-countries.aspx18>

- Mamoon Alabbasi, "Iran continues to boast of its regional reach," *Middle East Eye*, March 10, 2015. <http://www.middleeasteye.net/news/iran-continues-boast-regional-reach-944755422> 18
- Patrick Clawson, "Third Time the Charm for Reform in Iran?" *PolicyWatch* 2578, March 4, 2016, <http://washin.st/1p5aGi0> 19
- Ilan Berman, "Iran's Eurasian Adventure: Tehran Builds Its OPEC with Bombs," *Foreign Affairs*, February 24, 2016, <http://www.ilanberman.com/18540/iran-eurasian-adventure> 20
- Thomas R. Fedyszyn, "The Russian Navy 'Rebalances' to the Mediterranean," US Naval Institute, December 2013. 21
- רוסיה עושה מאמצים ימיים לאתגר את ארה"ב גם בנושאים אחרים כמו הצוללות. ראה: Eric Schmitt, "Russia Bolsters Its Submarine Fleet, and Tensions With U.S. Rise," *New York Times*, April 20, 2016. http://www.nytimes.com/2016/04/21/world/europe/russia-bolsters-submarine-fleet-and-tensions-with-us-rise.html?_r=1 22
- Jiri and Leni Valenta, "Why Putin Wants Syria," *Middle East Quarterly*, Spring 2016. 23
- "Iraq may seek 'direct military intervention from Russia' to expel Turkish troops," *Zero Hedge*, December 7, 2015. <http://www.zerohedge.com/news/2015-12-06/iraq-may-seek-direct-military-intervention-russia-expel-turkish-troops> 24
- Colin Cahl and March Lynch, "US Strategy after the Arab Uprisings: Toward Progressive Engagement," *Washington Quarterly*, vol. 36, no. 2 (2013), p. 52. 25
- Brands, "Fools Rush Out? The Flawed Logic of Offshore Balancing," 18-19. 26
- Mark Fitzpatrick, *Asia's Latent Nuclear Powers. Japan, South Korea and Taiwan* (New York: Routledge for IISS, 2016). 27
- Paul K. Kerr, Steven A. Hildreth, and Mary Beth D. Nikitin, Iran-North Korea-Syria Ballistic Missile and Nuclear Cooperation, Congressional Research Service, February 26, 2016, <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R43480.pdf> 28
- Emily B. Landau and Alon Levkowitz, "Will Iran Continue Its Nuclear Program Abroad?," *The National Interest*, February 19, 2016. <http://nationalinterest.org/feature/will-iran-continue-its-nuclear-program-abroad-15256>

- Prashanth Parameswaran, "Is Indonesia really the world's most tolerant Muslim country?" *The Diplomat*, December 30, 2014. <http://thediplomat.com/2014/12/is-indonesia-really-the-worlds-most-tolerant-muslim-country>; Azis Anwar Fachrudin, "Endless Sunni-Shia sectarianism in Indonesia," *The Jakarta Post*, March 11, 2015. <http://www.thejakartapost.com/news/2015/03/11/endless-sunni-shia-sectarianism-indonesia.html>
- "Shias unwelcome in multicultural Malaysia," *Islamic Insights*, January 5, 2011. <http://www.islamicinsights.com/news/international-news/shias-unwelcome-in-multicultural-malaysia.html>; Rodger Shanahan
- "Malaysia and its Shi'a 'Problem'," *Middle East Institute*, July 25, 2014. <http://www.mei.edu/content/map/malaysia-and-its-shi-'-problem>
- Gordon Lubold, Adam Entous and Jeremy Page, "U.S. Navy tests China over sea claims," *The Wall Street Journal*, October 27, 2015. <http://www.wsj.com/articles/china-says-it-warned-u-s-warship-in-south-china-sea-1445928223>; Aaron L Friedberg, "The Debate Over US China Strategy," *Survival*, vol. 57, no. 3 (June-July 2015), pp. 89-110.

Recent BESA Center Publications

Mideast Security and Policy Studies

- No. 101 French-Israeli Security Cooperation in the Twenty-First Century *Tsilla Hershco*, July 2013 (Hebrew)
- No. 102 The Muslim Brotherhood and Egypt-Israel Peace, *Liad Porat*, August 2013 (Hebrew)
- No. 103 Time Is on Israel's Side, *Efraim Inbar*, August 2013 (Hebrew), September 2013 (English)
- No. 104 Armed and Dangerous: Why a Rational, Nuclear Iran Is an Unacceptable Risk to Israel, *Steven R. David*, November 2013
- No. 105 Mowing the Grass: Israel's Strategy for Protracted Intractable Conflict, *Efraim Inbar and Eitan Shamir*, December 2013 (Hebrew)
- No. 106 South Korea's Middle East Policy, *Alon Levkowitz*, December 2013
- No. 107 Israel and Kazakhstan: Assessing the State of Bilateral Relations, *Gil Feiler and Kevjn Lim*, May 2014
- No. 108 The Myth of Palestinian Centrality, *Efraim Karsh*, July 2014
- No. 109 The New Strategic Equation in the Eastern Mediterranean, *Efraim Inbar*, August 2014 (Hebrew), September 2014 (English)
- No. 110 The Ties between Israel and Azerbaijan, *Alexander Murinson*, October 2014
- No. 111 Israel's Air and Missile Defense During the 2014 Gaza War, *Uzi Rubin*, January 2015 (Hebrew), February 2015 (English)
- No. 112 Changing Japanese Defense Policies, *Eyal Ben-Ari*, February 2015
- No. 113 Obama, The Reluctant Realist, *Steven R. David*, June 2015
- No. 114 Israel's Role in the Struggle over the Iranian Nuclear Project, *Yossi Kuperwasser*, June 2015
- No. 115 Deterrence Campaigns: Lessons from IDF Operations in Gaza, *Moni Chorev*, October, 2015 (Hebrew), March 2016 (English)
- No. 116 Hamas: A Social Welfare Government or War Machine?, *Hillel Frisch*, November 2015
- No. 117 The Mediterranean as a Strategic Environment: Learning a New Geopolitical Language , *Eran Lerman*, February 2016
- No. 118 The ISIS Challenge in Syria: Implications for Israeli Security, *Hillel Frisch*, May 2016
- No. 119 Indian Responses to Israel's Gaza Operations, *S. Samuel C. Rajiv*, May 2016
- No. 120 The Return of the Russian Bear to the Middle East, *Shay Har-Zvi*, May 2016 (Hebrew)
- No. 121 Trends in US Congressional Support for Israel, *Amnon Cavari with Elan Nyer*, June 2016
- No. 122 Implications of US Disengagement from the Middle East, *Efraim Inbar*, June 2016 (English), July 2016 (Hebrew)

Policy Memorandum

- No. 6 The National Security Council: Reflections upon the June 2012 Israel Ombudsman's Report (Hebrew), *Yehezkel Dror*, November 2012
- No. 7 The Gaza War, 2014 – Initial Assessment, *Efraim Inbar and Amir Rapaport*, December 2014 (Hebrew)
- No. 8 Perfect Storm in the Middle East, *Yaakov Amidror*, June 2015 (Hebrew), July 2015 (English)
- No. 9 Israel-Greece Relations, *Arye Mekel*, September 2015 (Hebrew)
- No. 10 Space Wars, *Aby Har-Even*, May 2016 (Hebrew)

Colloquia on Strategy and Diplomacy

- No. 28 The IDF Force Structure (Hebrew) May 2014
- No. 29 Israeli-Palestinian Negotiations: Where to? (Hebrew) August 2014

